

ארבעה בנים – אבולוציה רוחנית

הרב ד"ר אמיר משיח
אברך, שיקגו (תש"ס-תשס"ב)
כיום רב קהילת "היכל גבריאל" בפתח תקוה; ראש תוכנית הכשרת מורים באוניברסיטת אריאל

"כנגד ארבעה בנים דברה התורה: חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול". נראה לעניות דעתי לומר כי ארבעת הבנים הם האבולוציה הרוחנית שעל כל אחד מהמאמינים לעבור. דרך זו עוברת החל מהחכם, דרך הרשע, דרך התם, וכלה בשאינו יודע לשאול. זה האחרון, הוא הגיבור שלי.

החכם הוא הילד החכם שכל מה שמלמדים אותו הוא יודע. הוא שואל שאלות ללא ביקורת, רק לברר לעצמו את שכולם עושים, ודורשים גם ממנו להיות חלק מהמסורה. הוא שואל לפרטים, אבל הכול בתמימות נטולת ביקורתיות. ולכן גם משיבים לו רק בענייני הלכה: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן".

הרשע הוא שלב ההתפתחות הבא. הוא כבר שואל שאלות שאסור לשאול. הוא כבר ביקורתי עד התרסה: "מה העבודה הזאת לכם?". אומנם יש כאלה שלא הגיעו לשם, הם מדחיקים את השאלות מפחד החברה שמא יוכרזו ככופרים. אבל אדם שלא שואל הוא לא מאמין כי אם פתי, פתי שמאמין לכל דבר. הפילוסוף הסקוטי דייויד יום כתב: "לגבי אדם מלומד, להיות ספקן פילוסופי, משמעו הצעד הראשון והחיוני ביותר אל המאמין השלם. זו הדעה שאני ממליץ עליה ברצון" (דיאלוגים על הדת הטבעית, עמ' 172-173). הרשע קיבל את ההמלצה, הוא שואל שאלות כדי לברר את האמונה.

אומנם התגובה כלפיו קשה: "הקהה את שיניו... אילו היה שם לא היה נגאל". מחד – התגובה הנכונה נגד פרובוקטור היא ההתעלמות ממנו. אך מאידך יש כאן אקט פדגוגי לא כלפי ה"רשע" כי אם כלפי המסובים האחרים. הדיון עם הרשע צריך להיות בארבע עיניים ושאר המסובים לא צריכים להיחשף אליו, בוודאי שלא ילדים קטנים, וגם מבוגרים שטרם הגיעו לשלב האבולוציוני האמוני של שאלת שאלות. אך לאחר הסדר יהיה עם הרשע דיון סוער ומחכים.

התם הוא השלב הבא. אנו נוהגים לראות בתם נער מנותק, שלא לומר מעט טיפש. אך יעקב אבינו נקרא "איש תם", האם מיישור חושב שתואר זה הוא לגנאי? התם הוא השלם. הוא שואל שאלות, אבל מתוך רצון לדעת, בתוספת ביקורתיות מבורכת: "מה זאת?" זהו התם שהגיע כבר לבירור האמוני אך רוצה לדעת מה צריך לעשות להלכה ולמעשה. לא סתם שאלה תמימה "מה זאת?" בפרצוף המום, אלא שאלה בלשון תקיפה. הוא השלם הדתי שהגיע רחוק.

אך העליון מכולם הוא שאינו יודע לשאול. הוא הגיע לשלב ההתפתחות הדתי-אמוני הנשגב מכול. הוא כבר לא שואל, הוא הגיע לשלב השתיקה. אביא שיטה אחת לבאר את דרכו:

על פי המהר"ל, ישנם שלושה עולמות: עולם המחשבה, עולם הדיבור ועולם המעשה. השתיקה שייכת לעולם המחשבה, ולכן השותק חכם. המדבר שייך לעולם הדיבור ולכן נחשב פחות חכם. ויותר מכך, המדבר מראה כי הוא מחובר לעולם החומר והגשם, ואילו השותק מראה כי הוא רוחני יותר, נבדל לגמרי מהחומריות:

"חושך אמריו יודע דעת... כי מי שהוא מונע הדבור שלו מורה שהוא יודע דעת ולכן מונע הדבור... כי כאשר מרבה דברים העיקר אצלו נפש המדברת אשר נפש המדברת יש לו חבור וצירוף אל החומר ואינו נבדל לגמרי... אבל כאשר מונע הדבור שאז מורה כי השכל שלו אינו מוטבע בחומר רק נבדל ממנו, ולפיכך אינו מדבר הרבה כי השכל הנבדל אצלו עיקר". (נתיבות עולם, נתיב השתיקה).

אם כך, נשאלת השאלה הבאה: אם זה "שאינו יודע לשאול" אכן הגיע לרמה דתית-תודעתית כה גבוהה, מדוע צריך לפנות אליו על פי ההגדה ("את פתח לו. שנאמר והגדת לבנך")? מדוע להפריע את שתיקתו העליונה ולהורידו לעולם של שאלות ודיבורים?

נראה לי לומר כי המילים "את פתח לו" לא מיועדות לאבא שלה "אינו יודע לשאול", אלא זוהי פנייה אל ה"אינו יודע לשאול" עצמו, שידבר אל בנו שלו. כלומר, אדם כזה שהגיע לשתיקה אינו יכול להעביר את המסורת הלאה לדורות הבאים. לכן "והגדת לבנך" היא חובת ה"אינו יודע לשאול" להעביר את המסורה לבנו שלו.

נסכם: ארבעת הבנים הם תהליך אבולוציוני דתי-אמוני שעל כל מאמין לעבור בחייו הרוחניים. מהחכם, עובר לרשע, דרך התם, ומסיים בשאינו יודע לשאול. הוא, האחרון, הגיבור שלי.

לתגובות: a.mashiach@gmail.com